

ראש השנה יד

משה שווערד

1. רש"י על ראש השנה דף יג/ב

פול המצרי - מין קטניות, פאזול"י, ודרכן לזורען לירק ולזרע, והזורע לירק מתעשר אחר לקיטה, והזורע לאכול את זרעו תורת קטניות עליו, ומתעשר אחר השרשה, וזה שזרעו לזרע והשריש מקצתו לפני ראש השנה ומקצתו לאחר ראש השנה:

2. שפת אמת על ראש השנה דף יג/ב

ולולי דברי הראשונים הי' נלע"ד דכוונת הגמ' דהכל הולך אחר גמר פרי הוא לענין הדין דיצבור גורנו לתוכו. **דנהי דבעלמא אין בילה מ"מ בכה"ג שנתערב קודם גמר פרי** [כדמשמע מדברי הריטב"א דגמר פרי דהכא אינו במחובר כנראה מדברי התוס' אלא אחר שנלקט ונעשה פרכין מניחין אותם בשדה להתיבש ואחר שנתיבשו הוי גמר פרי דידהו ע"ש] **דעדיין לא חל שם חיוב תרומות ומעשרות** הקילו חכמים בטבל דרבנן בקטניות לומר דיש בילה ולפ"ז א"ש הכל דגם ר"ש שזורי י"ל דמה"ט מקיל בצבירת גורן ושמואל לגמרי פוסק כר"ש שזורי. ומפרש הטעם משום דהולכין אחר גמר פרי שאם התערובת נעשה קודם הגמר יכולין לתרום מיני' ובי'. והשתא שפיר תיקנו למיזל בתר השרשה דאי ניזיל בתר לקיטה יהי' התערובת חדש וישן אחר הגמר פרי ג"כ [כיון דאין נלקטין כאחת ממילא נמי אין מתיבשין כאחת דאותן שנלקטו מקודם מתיבשין ג"כ מקודם ואין הגמר שלהם כאחת ונמצא דהתערובת הוא אחר שנתיבשו מקצתן שהוא גמר פרי דידהו] ואז לא מהני צבירת גורן מיהו לשון הגמ' ר"ש שזורי קאמרת לא משמע הכי...

3. תוספות מסכת ראש השנה דף יד עמוד א

מה גורן ויקב – [1] אסמכתא בעלמא דמעשר ירק דרבנן ועיקר קרא לפסולת גורן ויקב כדלעיל (דף יג.). לענין סוכה [2] א"נ משום שביעית דאורייתא איצטריך קרא.

4. פני יהושע על ראש השנה דף יד/א

בתוספות בד"ה מה גורן ויקב אסמכתא בעלמא כו' א"נ משום שביעית דאורייתא כו' עכ"ל. **וקשיא לי דלשנויי קמא דאסמכתא בעלמא היא אם כן מנ"ל באמת דלשביעית אזלינן בירק בתר לקיטה הא שביעית דאורייתא. ואפשר דהתוס' סברי דלעולם מסברא אית לן למימר דאזלינן בתר לקיטה לענין שביעית** אם לא היכא דגלי קרא בהדיא כגון בתבואה וזיתים דדרשינן מקרא בתר הבאת שליש ובאילנות בתר חנטה נמי כתבו התוספות בסמוך דילפינן מערלה דכתיב ובשנה הרביעית, ולשינויא בתרא איצטריך קרא כי היכי דלא ניליף ירקות מתבואה וכיון דגלי קרא בשביעית ותליא דומיא דגורן ויקב דתליא בגשמי השנה משו"ה ילפינן נמי מיהא האי סברא לענין מעשר ירקות דרבנן, כן נראה לי:

5. ספר קהלות יעקב [ר"ה ס' א]

בדין ר"ה לאילנות לענין שביעית

תנן ריש ר"ה צאי בשבט ר"ה לאילנות כדברי צ"ש וצ"ח צט"ו זו, וזהו לענין ערלה דולפינן לה מקרא דובשנה הרביעית פטמים שצרכייתא כו' ע"ש בדף י', וכן לענין מעשר כדאמרינן בדף י"ד מעשה וליקט רש"ק אחרוג צאי בשבט ע"ש כל הסוגיא, אולם לענין שביעית צפירות האילנות לא נחבאר בגמרא מה הוא ר"ה צאין אם הוא מתשרי לתשרי, או מע"ו בשבט לט"ו בשבט, והגרעק"א ז"ל בתוספותיו למשניות ר"ה אות ה' כתב בפשיטות דנראה דלענין שביעית גם צאילנות ר"ה שלו אי צתשרי ושכ"כ הרמ"ז ז"ל וכ"ה דעת הרמב"ם ז"ל ע"י חזו"ח שביעית סי' ז' ס"ק י"ג.	עליהן קדושת שביעית, ושצאו בזמן שאין שנת הארץ אין על הפירות תורת שביעית, ודוקא לענין ערלה ומעשר שהוא דין על הפירות מחמת עצמן אמרינן דשנתן הוא ע"ו בשבט, משא"כ שביעית שקדושתן מכה שנת הארץ כה"ל.
וראיתי בספר מקד"ד דף רכ"ה שכתב דגם לדעת הרמב"ם ז"ל ודעמי' דלגבי שביעית גם צאילן אזלינן בשנתו מר"ה לר"ה [וכל שחנט בשמינית אחר ר"ה אין זו קדושת שביעית] דמי"מ הוא פטור ממשערו כיון דלענין מעשר שנתו ע"ו בשבט וא"כ לענין מעשר כל מה שחנט עד ע"ו בשבט נחשב פירות משל שנה הקודמת וכו"ל פירות משל שנת השביעית ופירות שנת השביעית פטור ממשער גם בגזוהא שאינו הפקר ואין זו קדושת שביעית כמבואר בירושלמי שהצילו התוס' ר"ה דו"ד ע"צ ד"ה ולשביעית. דאחרוג זה ששית הכנס לשביעית היו הוא לצעלים צאילן (דאזלינן לענין שביעית בטר חנטה שתייה בששית) ומ"מ פטור ממשערו כיון דלענין מעשר	עליהן קדושת שביעית, ושצאו בזמן שאין שנת הארץ אין על הפירות תורת שביעית, ודוקא לענין ערלה ומעשר שהוא דין על הפירות מחמת עצמן אמרינן דשנתן הוא ע"ו בשבט, משא"כ שביעית שקדושתן מכה שנת הארץ כה"ל.

6. תוספות מסכת ראש השנה דף יד עמוד א

באחד בשבט מ"ט - מפרש גמ' לב"ה כמו לב"ש אלא קמא נקט דלמר זמן חניטתה של גשמי שנה זו באחד בשבט ולמר בט"ו בשבט וכל החנוטים קודם זמן הזה היינו על גשמי שנה שלפני תשרי והא דלא אזיל באילנות בתר תשרי כמו בשליש בתבואה משום דדרשינן לעיל (דף י.) פעמים שברביעית ועדיין אסורין משום ערלה.

7. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ראש השנה דף יד עמוד א

בסיבת קביעת ט"ו בשבט לר"ה באילנות

ה"ק אף על פי שרוב תקופה מבחוץ הואיל ויצאו רוב גשמי שנה. וביאר הר"ח לב"ה דס"ל דזה בט"ו בשבט, היינו משום דכיון דמתענים על הגשם החל מי"ז בחשוון, (תענית י' ע"א) מחשבים הגשמים מאז, וא"כ יש לו חצי חשוון וכסלו וטבת וחצי שבט, וזהו רוב גשמים לעומת חדשי אדר ניסן וחצי של שבט. משא"כ בא' שבט, עדיין לא היו רוב גשמים. וב"ש חשב החדשים מתחילת חשוון.

התוס' ביארו דכיון דחנט לאחר ט"ו בשבט, הרי שיש כאן הוכחה שהוא גדל על מי שנה זו, משא"כ בחנט קודם, אמרינן שחנט על מי שנה שעברה. נמצא לדברי התוס' סיבת קביעת השנה היא תשרי, והיינו מי שנה החדשה. והחנטה לא הוה אלא הוכחה לאיזו שנה לשייכו. אמנם בירושלמי יש בזה עוד דבר אחר דט"ו בשבט הוא הזמן שגורם לחנטה. וכל האי מילתא דרוב גשמים יצאו, היינו שזוהי הסיבה שט"ו בשבט הוא יום החנטה. ומשו"ה קובע הוא שנה לעצמו. ולפ"ז ט"ו בשבט הוא הקובע ולא שזה רק מגלה למפרע. (ועי' חזו"א שביעית ז' סק"ג ד"ה בירושלמי).

8. ספר פרי צדיק לט"ו בשבט - אות ג

ומנהג זה לאכול פירות אף שלא נזכר בקדמונים רק בספר למהר"ם האגוז אבל מנהג ישראל תורה ואומרים מהרב הקדוש הרבי מלובלין זצוק"ל שהוא עצמו תורה. ובסידור הרב יש שאין אומרים תחנון בט"ו בשבט ובודאי יש מקום אף בחוץ לארץ לזה. אכן מצינו כהאי גוונא בברכת המזון דכתיב ואכלת ושבעת וברכת וגו', על הארץ הטובה וגו'. וכן חותמין בברכת הארץ על הארץ ועל המזון ובברכת מעין שלשה על הארץ ועל הפירות ולא הוי חתימה בשתים ארץ דמפקא מזון ארץ דמפקא פירות (כמו שאמרו ברכות מט.) ותחלת הברכה נודה וכו', על שהנחלת לאבותינו ארץ וכו', ולכאורה ברכת המזון תלוי בארץ ומה יועיל לנו נחלת הארץ כשנתונה בידי זרים שמשלו בנו בעונותינו הרבים. ומצינו בגמרא (שם כ ע"ב) דמיבעי ליה נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן ופירש"י מטעם דלא נטלו חלק בארץ ולכאורה לפי זה נימא דבחוק לארץ ברכת המזון דרבנן והתוספות שהקשו מכהנים ולויים דתיבעי משום שלא נטלו חלק עיין שם ואף שהם היה להם ערי מגרש ומהאי טעמא מביאין וקורין (כמו שכתב רמב"ם פ"ד מה' בכורים) ולכאורה טפי הוה ליה להקשות דתיבעי על ברכת המזון בחוץ לארץ אם הוה דרבנן. אבל באמת הוא על פי מה שאמרו (תענית י.) ארץ ישראל שותה מי גשמים וכל העולם כולו מתמצית וכו', ארץ ישראל שותה תחלה וכל העולם כולו לבסוף ונמצא שבכל העולם המזון הוא רק מתמצית ארץ ישראל ואף שבארץ ישראל יצאו רוב גשמי שנה בשבט ובחוץ לארץ באים בקיץ מכל מקום הוא רק מההשפעה שגשפוע לארץ ישראל תחלה בזמנו ושפיר יש שייכות ברכת הארץ לברכת המזון אף בחוץ לארץ וזה שאמר נודה וכו', על שהנחלת וכו'...

ולעתיד יוקדש ארץ ישראל בקדושת ירושלים וקדושת ארץ ישראל תתפשט בכל העולם כמו שאמרו (ריש פסיקתא רבתי) עתידה ירושלים להיות כארץ ישראל וארץ ישראל ככל העולם כולו...

ואז הזמן לזכות לקדושת הארץ שיהיה האכילה מתמצית קדושת ארץ ישראל וכמו לעתיד שתתפשט קדושת ארץ ישראל בכל העולם. ויכולים לזכות שתתפשט קדושת ארץ ישראל בכל משכן ישראל כמו שנאמר ופרצת ימה וגו', ועל כן בשבט ראש השנה לאילן והטעם שיצאו רוב גשמי השנה בארץ ישראל ובא זמן חנטת הפירות. ובחוץ לארץ אף שיבאו אחר כך הגשמים מכל מקום עיקר הזמן לזכות לתמצית ארץ ישראל שיהיה האכילה בקדושה הוא בשבט ועל כן נוהגין לאכול מפירות האילן בט"ו בשבט:

9. רש"י על ראש השנה דף יד/א

שליקט אתרוג - פירות אילן אתרוג:

10. ריטב"א על ראש השנה דף יד/א

ת"ר מעשה בר"ע וכו'. פי' אילן של אתרוגין דאלו אתרוג אחד לא מחייב במעשרות:

11. רש"י על ראש השנה דף יד/א

שני עישורים – [1] מעשר שני בשנה שניה, ומעשר עני בשנה שלישית, שהיתה שניה נכנסת לשלישית:

12. תוספות מסכת ראש השנה דף יד עמוד א

ונהג בו שני עישורים - אם שני עישורים ממש הפריש לא היה מתוקן [2] אלא מפרש בירושלמי שהפריש מעשר א' למעשר שני ופדאו וחלקו לעניים.

13. ריטב"א על ראש השנה דף יד/א

ונהג בו כו'. פי' דהוה לה שניה הנכנסת לשלישית ומספקא ליה אם נכנסה שנה שלישית אם לאו דקסבר דאתרוג בשעת לקיטתו עישורו כירק, וא"ת א"כ דבתר דאפיק מעשר שני אפיק מעשר עני בצר ליה שיעורא דמעשר עני שהרי כל הגורן היה חייב לעשר, פירשו בתוספות שבתחילה הפריש ממנו מעשר שני והוליכו לירושלים ונתנו (ללוים) [לעניים], א"נ שחללו על המעות לאכלן בירושלים ואח"כ חלקו לעניים למעשר עני:

14. תוספות מסכת עירובין דף ז עמוד א

ונהג בו ב' עישורים – מפרש בירושלמי שעושר על תנאי וחללו ונתנו לעניים.

15. חכמת שלמה מסכת עירובין דף ז עמוד א

תוס' בד"ה ונהג בו כו' ונתנו לעניים נ"ב פי' והמעות אכל בירושלים דאי לאו הכי היה צריך בפעם שני להרבות במעשרות וכל המרבה במעשרות הן מקולקלין ודו"ק וכן בפ"ק דראש השנה:

16. ריטב"א על עירובין דף ז/א

ונהג בו שני עישורין. [1] פירוש ובכל אחד מהם הוציא המעשר הראוי לכל האתרוג ולא מן הנשאר בלבד שא"כ שמא זה מעשר ואינו מפרישו כראוי, [2] ובתוספות פירשו כי מעשר אחד הוציא וחללו על המעות ואח"כ נתנו לעניים בתורת מעשר עני, [3] א"נ שהוציא מעשר אחד ונתנו בירושלים לעניים שיאכלוהו שם:

17. בית הבחירה (מאירי) מסכת עירובין דף ז עמוד א

ולעיקר הענין מיהא יש לשאול היאך אפשר להפריש שני עישורין שאם הפריש את של עני תחלה ואח"כ הפריש השני לפי חשבון הנשאר אחר עשור ראשון הרי פחת במעשר ואם עשרו לפי חשבון ראשון הרי הרבה במעשר ונמצאו פירותיו מתוקנים ומעשרותיו מקולקלים וכן שאם הפריש תחלה את השני שמא שנה שלישית היא והראשון לעניים ונמצא אוכל ממון עניים בירושלם ומה שהוא נותן להם אח"כ מתנה אחרת היא ואף במפריש את של עני תחלה יש לחוש בכיוצא בזה שהרי הראשון שני ונמצא מאכיל שני לעניים ...

18. מרומי שדה מסכת עירובין דף ז עמוד א

שם. תוס' ד"ה ונהג כו' מפרש בירושלמי שעושר על תנאי וחללו ונתנו לעניים ע"כ. ונראה דלא משום שאסור ליתן שני מעשרות, כמוש"כ מהר"ם מלובלין ז"ל על הירושלמי שאין זה מרבה כלל, דאם הראשונה מעשר שניה חולין. ואם השניה מעשר הרי הראשונה טבל, עד שעשר גם עליה. ומרבה במעשרות הוי כשנותן יותר מכשיעור, ונמצא שהמותר הוי טבל. וטעם הירושלמי הוי כדי שלא יפסיד הרבה:

19. ערוך לנר על ראש השנה דף יד/א

שם בא"ד. ופדאו וחלקו לעניים: הריטב"א בעירובין (שם) אחרי הביאו ג"כ פי' זה הוסיף וז"ל אי נמי שהוציא מעשר אחד ונתנו בירושלים לעניים שיאכלוהו שם עכ"ל. וצריך טעם למה לא פירשו גם הירושלמי והתוספ' כן וגם מה שכתבתי לעיל טעם לרש"י שלא פי' כהירושלמי שאפשר שמעשה דר"ע בירושלים היה לא שייך בזה

שתקנה זו היה אפשר גם בירושלים. וי"ל דלכאורה קשה על תקנה זו של הריטב"א הרי בקדושין (דף נ"ד) אמרינן בין שניתן לו במתנה מני אלימא ר' מאיר היא מי מצוי יהיב ליה במתנה והאמר מעשר ממון גבוה הוא ע"ש. וכן כתב נמי הר"ש ריש פ"א דמעשר שני דאסור ליתן מעשר שני במתנה לר"מ וא"כ איך אפשר ליתן לעניים שאם מעשר שני אסור לתנו במתנה וצ"ל דהריטב"א כתב כן אם ר"ע סובר כר' יהורה דמע"ש ממון הדיוט הוא שאז מותר ליתנו במתנה אבל לדידן דפסקינן כר"מ דסתם משנה כוותיה לאסור ליתן מעשר שני במתנה וכן פסק הרמב"ם ה' מעשר שני (פ"ג) לא שייך תקנה זו ולכן לא כתבו התוספ' כן:

20. שפת אמת מסכת ראש השנה דף יד עמוד א

בגמ' ת"ר מעשה ברע"ק כו' ונהג בה ב' עישורים כ' בתוס' בשם הירושלמי דפדאו ונתנו לעניים ולשון התוס' בגליון דמרבא במעשרות אינו מובן כמ"ש הטו"א ובחי' הריטב"א כ' כדי שלא יחסר קצת מהמעשר אם יפריש זו אחר זו מיהו גם ע"ז קשה דיכול להפריש על תנאי כמ"ש בטו"א עוד הקשה הטו"א דהא

בספיקא דממונא קי"ל דהמע"ה ולמה צריך ליתנו לעניים והביא הסוגיא דחולין (קל"ד) דמחלקין בין פרה דבחוקת פטור קיימא ובין קמה דבחוקת חיוב קיימא והכריח דבדליכא חזקה לכאן ולכאן פטור ותמה על הר"ן דפ"א דנדרים ע"ש שהאריך למעניתו בפנים ובמלואים ולע"ד לק"מ דבלא"ה יש להבין לשון הגמ' דאמר רבא פרה בחוקת פטור קיימא דא"כ אין הטעם מטעם חזקת ממון ובמשנה איתא שהמע"ה דמשמע דמטעם מוחזקות היא וגם קשה בהא דאמר רבא התם דקמה בחוקת חיוב קיימא אמאי הא אם חלק בעה"ב הוא מה חיוב יש בו והטו"א הכריח מזה דא"צ חזקה ולא ביאר טעמא דרבא כלל אבל האמת יורה דרכו דהאי עיקר הטעם הוא משום דהמע"ה אפי' בס' עניים כמ"ש הר"ן בנדרים אלא דהגמ' משני **דהיכא דודאי הי' חיוב טבל בקמה זו לא שייך לומר דהבעלים מוחזקין דהלא התורה הטילה חיוב זה על בעל השדה ולכן לגבי חיוב דמתנות עניים לא מהני חזקת בעל השדה [כיון דאיכא כנגד חזקת חיוב דבעל השדה ליתן מתנות עניים] משא"כ בגר שנתגיר והי' לו פרה שנשחטה דהחזקה שלו הי' בעודו עכו"ם שלא הי' חל עליו חיוב כלל שפיר אמרינן דהמע"ה נמצא עיקר הכלל דכל היכא דנתחייב הקמה בהחיובים בטל כח מוחזקות דבעל השדה וממילא שפיר כ' הר"ן בנדרים דכיון דמוכה בחולין דבלאו האי טעמא אמרינן דהמע"ה ממילא שם בהא דיש יד לפיאה דהוסיף על שיעור חיוב התורה דבזה לא הי' חזקת חיוב מעולם שפיר אמרי' המע"ה ע"ש שהיא ברור ולפ"ז י"ל גם בנידון דהכא דהוי ספק אי מ"ש אי מ"ע כיון דחל חיובי התורה על התבואה שוב בטל כח מוחזקות אבל לכאורה אין זה מספיק דמעשר שני לא נפיק כלל מחזקת בעל השדה כיון שהוא שלו לאכלו בירושלים אך נ"ל דרע"ק ס"ל מעשר שני ממון גבוה הוא ונמצא דאין לבעלים חזקה כלל כנ"ל:**

21. שערי ישר שער ה פרק א

א נקטינן דספק ממון לקולא (חולין קלד א), וראוי לבאר למה נגרע איסור גזל משאר איסורים וכמו דקיי"ל דכל איסור תורה לחומרא, [1] וכבר עמדו ע"ז הרבה גדולי האחרונים, והראשון שהעיר מזה הוא הר"ר יחיאל באסאן ז"ל, והוא ז"ל השיב ע"ז דעכ"פ יהיו בזה ספק גזל, דאם נחמיר על הנתבע יהיו ספק גזל ביד התובע, וכל האחרונים השיגו על תירוץ זה, דהרי בברי ושמא ליכא חשש איסור אצל התובע, דגם בספק איסור מהני ברי, ועוד דלפי מה דקיי"ל כשמואל דאין הולכים אחר הרוב להוציא מחזקת המוחזק (ב"ק כז ב), דאצל התובע איכא רוב דמהני לענין איסור. וגם בעיקר דבריו יש לתמוה, דמה בכך דעכ"פ כל אחד יחוש לעצמו והיה ראוי דגם בי"ד לא יניחו כך עד שיתרצו שני הבעלי דינין.

כ ובספר אורים ותומים סימן כ"ה בקיצור תקפו כהן כתב וז"ל, אבל באמת הקושיא מעיקרא ליתא, [2] כי כן היה המצוה והלאו של לא תגזול היינו גזל ודאי, אבל גזל ספק אם הוא בידך אין כאן איסור גזל דכך הלכה נאמרה המוציא מחברו עליו הראיה ומי שתפס יכול להחזיק ואין כאן ספק איסור כלל, כי לא אסרה תורה גזל ככה"ג ועל תנאי זה נאמר וכו', כמו דלא אסרה תורה ממזר ספק ומעשר ספק וכדומה הרבה, ולכן אפילו לצאת ידי שמים אין כאן חשש עכ"ל. וגם דבריו הק' אינם מסתברים בעיני, דהרי כל היכא שמצינו בש"ס איזה חידוש להקל בספיקות, גילו לנו ע"ז מקור מן התורה, דבממזר דרשו מיתורא ממזר ודאי ולא ספק, קהל ודאי ולא ספק, ובמעשר עשירי ודאי ולא עשירי ספק, ובספק טומאה ברה"ר הילכתא גמירי לה, וכן בספק ערלה בחו"ל, ובגזל ספק לא נזכר בגמרא לרמז לנו שהוא איזה חידוש הלכה למשה מסיני או איזה גילוי מן התורה, ולהיפוך אמרו בגמרא ריש פרק הפרה (שם מו ב) דעל ענין זה דקיי"ל המוציא מחברו עליו הראיה אין צריך קרא דסברא הוא, דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא, ואם היה בענין זה של ספק גזל איזה חידוש הלכה, הוי ליה להש"ס לומר דע"ז מגלה הקרא דמי בעל דברים יגש אליהם, אלא נראה לענ"ד ברור דאין שום חידוש בלאו דלא תגזול, וספיקו אסור ככל ספק איסור תורה, והרי מצינו חיוב לצאת ידי שמים גם בספק גזל, לפי

מה דקיי"ל דהיכא דהתובע טוען ברי והנתבע שמא חייב בבא לצאת ידי שמים, כמו דאיתא בב"ק דף קי"ח ע"א ובשו"ע סימן ע"ה.

ג [3] אבל הטיב אשר כתב בזה בספר קונטרס הספיקות כלל א' סימן ו' אבל לא ביאר כל הענין כראוי, דז"ל שם ויראה לי דפירוקא דהאי מילתא כך הוא, שלא אסרה התורה את הגזל אלא מה שהוא של חברו מצד הדין, אבל מה שהוא שלו מצד הדין לא אסרתו עליו התורה, והילכך ספק ממון שהדין בו המוציא מחברו עליו הראיה גם דררא דאיסורא לית בה כשאינה מחזירה, וגם האורים ותומים כתב מעין זה דהתורה לא אסרה אלא ודאי גזל והוי כעשירי ודאי ולא עשירי ספק עכ"ל.

ד וביאור ענין זה הוא לענ"ד על פי הקדמה כללית דכל דיני המשפטים של דיני ממונות בין איש לרעהו, אינם כדרך כל מצוות התורה, דבכל המצוות הוא מה שהזהירה לנו תורה בעשה ול"ת, חיוב קיומם עלינו הוא העיקר לקיים מצות ה', ובדיני ממונות אינו כן, דקודם שחל עלינו מצות ה' לשלם או להשיב, צריך שיוקדם עלינו חיוב משפטי, דהרי אף אם קטן הוא הגזול דאינו בר מצוות, מ"מ מוטל על בי"ד להציל עשוק מיד עושקו לכוף את הקטן להחזיר החפץ הגזול לבעליו, ועוד כלל עיקרי בזה דהיכא שאנו דנים על איזה זכות וקנין של אדם באיזה חפץ או שעבוד ממון, אין אנו דנים כלל על ענין שמירת איזו מצוה, אלא ענין מציאות למי קנוי הדבר, ומי ומי ראוי על פי תורת המשפטים להחזיק את החפץ, ולפי"ז מה דאמרו חז"ל כללי ההלכות בספיקו של ממון, ודאי שמצאו כן על פי הכרעת השכל שעל פי תורת המשפטים הדין נותן כן שבמחליף פרה בחמור וילדה וספק מתי נולד דאם נמצא הולד בשעת לידת הספק ברשות של אחד מהם יהיה כן שיהיו ברשותו, ואם קיימא באגם אזלינן בתר מרא קמא. והנה הלאו של איסור גזל הוא שלא יגזול איש מחברו דבר שעל פי תורת המשפטים הוא של חברו, וכן לא יעשוק שכר שכיר מה שעל פי משפט התורה הוא חייב לשלם, ואיך שייך לדון שיחוש מי שיעכב הממון תחת ידו על פי משפט התורה לאיסור גזל, אם הממון הוא שלו על פי משפט התורה איזה איסור גזל אפשר בזה, דהלאו של לא תגזול הוא לאו כללי דאסור לגזול משל חברו מה שהוא שלו, בין ע"י ירושה ובין ע"י זכיה של מקח, ומתנה והפקר, ובין אם זכה על פי משפט חכמים.

ה ולפי"ז נלענ"ד ברור דספק גזל אסור מה"ת ככל ספק איסור תורה, אלא דספק גזל הוא דבר רחוק מן המציאות, דבכל ספק ממון הורו לנו חכמים איזה משפט על פי תורת המשפטים, וכיון שאיכא בזה איזה דין משפטי, כבר ליכא ספק איסור גזל, אלא או שהוא ודאי גזל או שהוא ודאי היתר...

22. רש"י על ראש השנה דף יד/ב

שבשעת לקיטתו עישורו - שאם חנטה בשניה ונלקטת בשלישית מתעשר כדת שנה שלישית כירק, לפי שאף הוא דרכו ליגדל על כל מים, הכי מפרש לה בשמעתא קמייתא דקדושין:

23. ריטב"א על ראש השנה דף יד/ב

והא דאמרינן לעולם הלכה כב"ה והרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה. אוקמינן התם כאן קודם בת קול כאן לאחר בת קול, אי נמי כר' יהושע דאמר אין משגיחין בבת קול, דאע"ג דב"ה נפיש טפי ב"ש מחדדי טפי וכדאיתא בפ"ק ביבמות (י"ד א'), ואמר הרוצה לעשות כב"ש עושה ואע"ג דמאי דהוה הוה, לאשמועינן בכל כיוצא בהן בשני בתי דינין דעלמא דהני נפיש והני מחדדי, כנ"ל:

24. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ראש השנה דף יד עמוד ב

איך בת קול מכריע והלא לא בשמים היא

לעולם הלכה כדברי ב"ה והרוצה וכו'. ופירש"י בעלמא פרכינן סיפא ארישא ומשנינן כאן קודם בת קול כאן לאחר בת קול. וקשה טובא הא כיון דמספק"ל אי הלכה כב"ה משום דהויא רובא אי כב"ש משום דחריפי,

היאך בת קול יכריע הא לאו בשמים היא ולא מיבעי לקבוע הלכה לא שמעינן לבת קול אלא אפילו לברר מציאות הנוגע לדין. כתב הכפות תמרים ביומא (ע"ה א) דאין משגיחים. וא"כ היאך קבעו ע"פ בת קול דהלכה כב"ה (ועי"ש מש"ש). ועמד בזה הכס"מ בהלכות יסודי התורה פ"ט ה"ד דהא דכתב הרמב"ם שבה ואמר שהלכה כדברי פלוני הר"ז נביא השקר ויחנק. דגם לברר הלכה כמי לא בשמים היא, ולא ניתן זה להכרעת נביא ע"פ נביאותו, ומשו"ה הוה נביא השקר ויחנק.

והיה אפשר לתרץ דלבתר הבת קול כיון דשמעו כן ב"ש הרי שזה היה אצלם סיבה לחשוב ולברר הדבר שוב, ולבתר הבריור חזרו בהם וקבעו הלכה כב"ה, ולא שבגלל הבת קול חזרו בהם אלא שזה גרם להם לברר הדבר. וא"כ עכשיו אין מחלוקת, וממילא הלכה כב"ה. אך זה אינו. דבפירוש מבואר ביבמות [י"ד א] דלתירוץ קמא, אה"נ דב"ש חזרו להודות לדברי ב"ה לאחר בת קול. אבל לתירוץ בתרא גם לאחר בת קול לא קבעו הלכה כב"ה, הרי שהמחלוקת קיימת גם לאחר בת קול. וא"כ הרי קבעו הלכה לדין משום בת קול, ושפיר תקשי הא אין משגיחין בבת קול.

וכתב האור שמח שם לבאר בכל מה דאמרינן אין משגיחין בבת קול, היינו כשהבת קול באה לקבוע הלכה כמי בנדון פרטי מסויים אבל בהא דב"ש וב"ה לא קבעה הבת קול הלכה כמותו בדבר פרטי אלא קבע על ב"ה באופן כללי שזהו האדם שראוי לקבוע הלכה כמותו, ומשום שנוחין זה לזה. וא"כ אין ההלכה באה לקבוע שכיון פלוני להלכה בדבר פלוני אלא באה לקבוע על האדם באופן כללי שראוי אדם זה שיקבע הלכה כמותו. וא"כ כשאנו באים לעשות מעשה בענין פרטי זה אנו סומכים בזה עליה של אותו מ"ד. ולא נאמר האי כללא דלאו בשמים היא, אלא כשבאים לקבוע דבר בנושא מסוים. (ועי' הערות במסכת סוטה ד'. וע"ע לקמן כ"א ע"א, ועי' מש"כ בהערות למסכת יומא ע"ה ע"א).

25. ריטב"א על עירובין דף ז/א

גמריה איסתפיק ליה. פירוש ולא היה מי שיברר לו האמת, אבל מי שעשה חומרא דמר ודמר מפני שאינו יודע הדין אע"פ ששורת הדין כך יש לו לעשות, מכל מקום אכתי קרינא ביה שהוא כסיל הולך בחשך שהיה לו ללמוד ולא למד:

501 לכאורה צ"ע מהא דאמרינן לעיל: ולא כחומריה דמר וכחומריה דמר, וצ"ל דשאני הכא שידע שנפסקה ההלכה ומשו"ה צריך להחמיר. ועי' בחזו"א יו"ד סי' ק"נ סק"ה שתמה ע"ז. 502 כ"ה בתוס'

26. דף על הדף עירובין דף ז עמוד א

בגמ': גמריה איסתפיק ליה כו'. כתב בריטב"א וז"ל פי' ולא היה מי שיברר לו האמת אבל מי שעה חומרא דמר וגמר מפני שאינו נוהג הדין, אעפ"י ששורת הדין כך יש לו לעשות מ"מ אכתי קרינא ביה שהוא כסיל הולך בחושך. שהיה לו ללמוד ולא למד עכ"ל. אך בחזו"א יו"ד סימן ק"נ סק"ה כתב על זה וצ"ע כוונת רבינו אם שהיה לו ללמוד ולהיות חכם יודע להכריע א"כ ר"ע נמי היה לו להכריע. וגם אינו מובן מה קשה לו לרבינו דהכא לא אמרו אלא אם ב"ש מקילין ואינו שואל להם ועושה לחומרא וכשב"ה מקילין וכו' אבל אם אין לו ממי לשאול וצריך לעשות לחומרא למה יקרא כסיל. וצ"ע עיי"ש.

27. שערים מצויינים בהלכה

דף ז. כי לא עבדינן כחומרי דבי תרי, היכא דסתרי אהרדי כגון שדרה כו'. צ"ע א"כ היאך אנו מחמירים בזמני שקיעה, שאנו נוטים לשיטת הגאונים לתחלת שקיעה בער"ש, ונוטים לשיטת ר"ת כמוצ"ש נעי' ביה"ל סי' רסא, ונמוקי או"ח שם, ומנח"א ח"א סי' כג, ובאריכות בשמ"ב וקונ"א ח"ב סי' עה סק"א, וסי' צא סק"א. [ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' פ) כתב, דאם אנו עושים מלאכה גם לאחר השקיעה הראשונה בער"ש, נמצא דאנו תופסים כמוחלט כשיטת הר"ת, וא"כ התינוק שנולד לאחר השקיעה בשבת, בהגיע יום השמיני מוטל עליו למולו ביום השבת, ואם מתעצל שלא למולו שחושש לשיטת הסוברים דבזמן שנולד כבר היה לילה, נמצא עביר תרי קולי דסתרי אהרדי, עושה מלאכה לאחר השקיעה הראשונה כשיטת ר"ת, ומתעצל במ"ע של יום השמיני כאלו היה אותו זמן לילה. והשתא לפ"ז גם

כשנחמיר בתרי הצדדים, נמצא דעושה תרי חומרי דסתרי אהדדי ככסיל.

ונראה שיש לחלק בזה, דבשדרה וגלגולת אנו בקיאים בשיעור חוליא ושיעור מקדח, אלא אין אנו יודעים כיצד לקבוע ההלכה, כמ"ד זה או כמ"ד זה, משא"כ בזמני שקיעה אין אנו בקיאים בשיעורים, כלומר זמני שקיעה ויציאת הכוכבים, כדאיתא בגמ' שבת (לה: א"ל רבא לשמיעה אתון דלא קים לכו בשיעורי דרבנן, אדשימשי אריש דיקלי אתלו שרגא כר', ובכה"ג לא שייך ענין דהכא. ועי' בתוס' במס' נדה (לו. ד"ה הלכתא) אהא דאמרי' שם דהלכתא כרב לחומרא, שהקשו הא ב' חומרי דסתרי אהדדי ניהו, ותירצו דכיון דמספקא לן, פסק כמר להחמיר וכמר להחמיר. וכ"כ במג"א (סוס"י תצג) דמפני הספק מותר לנהוג ב' חומרי דסתרי אהדדי. ובפמ"ג (שם) העיר, דמדברי רש"י במס' ר"ה (יד: ד"ה והרוצה לעשות) מבואר, דהוא כסיל כשאינו יודע על מי לסמוך, ומדברי התוס' משמע דבכה"ג אינו כסיל. ועי' בחי' הריטב"א כאן, דמי שעושה חומרא דמר ודמר מפני שאינו יודע הדין, אע"פ שכך שורת הדין שיש לנהוג כן, מ"מ אכתי קרינא ביה כסיל בחשך הולך, שהיה לו ללמוד ולא למד. ונ"ל ראייה מדתנן (עדיות פ"ה מ"ו) מוטב להקרא שוטה כל ימיו ולא ליצעות שעה אחת רשע לפני המקום, ולפ"ז ניחא הנהגין כשיטת הגאונים בע"ש וכשיטת ר"ת במוצ"ש, דאין אנו יודעים להכריע. שוב העיר לי נכדי הרב אלימלך נפתלי צבי נ"י, שכבר הקשה קושיא הנ"ל בס' אורות חיים.

28. ערוך על ראש השנה דף טו/א

בגמרא ראש השנה שלו שבט:

[1] הפני יהושע תמה דעיקר דמילתא שבט ר"ה היינו משום שעברו רוב גשמי השנה ואין זה ענין אלא אי אזלינן בתר חנטה משא"כ לענין לקיטה מה אולמא דשבט משאר חדשים. [2] ולענ"ד י"ל כיון דהחילוק שבין גורן ויקב לירקות אמרינן לעיל דהם גדלים על מי שנה שעברו וירקות על מי שנה הבאה אי הם גדלים על רוב מים וירקות על כל מים והנה בירקות לא שייך חנטה אבל אילן אתרוג בו יש ב' ענינים ששרף בא בו קודם שבט כבשאר אילנות אבל סוף גידול פירותיו הוא על מי שנה הבאה ועל כל מים כירקות ולכן דנינן בו ב' ענינים ששוה לאילן שמתחדש שנתו בשבט ושוה לירק דאזלינן בתר לקיטה. אכן הא ק"ל כיון דרבה כר' הונא אמר כן אליבא דר"ג א"כ למה חשיב ר"ג במתני' דלעיל רק ג' דברים ששוה אתרוג לאילן ערלה ורבעי ושביעית הרי גם לענין חידוש שנתו בשבט לענין מעשר שוה לאילן וה"ל למיחשב ד' דברים:

בענין: העושה כב"ש

[עיין ברכות יא: ונג ושבת יח]

משה שווערד

1. שפתי חכמים-ברכות

חיימין סף סס נח"כ יסעכל סמזן סנעפיו; א"ל ניס לניס לדניכס מי
טעכס ארנקי נרלס הנניז לא יעלס ויסלגס וכי. לכלור' ספיר קלערי
ניס לניס; וי"ל דקל לניס דלס דמי לנערי, דחסס כסלס יעלס לחוד
הארנקי יאנד עעט, מעליכ כן הלס יכול לניך כן נריסעז: מי טעכס

2. רבינו יונה על הרי"ף ברכות דף מ/א

גמ' חד עבד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקי. ויש לשאול דהא אמרינן במכילתין (דף י ע"ב) אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי ב"ש והסכנתי בעצמי וכיון דלענין ק"ש אם עושה כדברי ב"ש מתחייב בנפשו זה שעושה לענין ברכה כדבריהם היאך מצא ארנקי ויש לומר דלא דמי דהתם אע"פ שהיו אומרים בית הלל מטין וקורין אפ"ה מודים שאין לו להתכוין ולהטות כמו שאומרים בית שמאי אלא שאם היה עומד מוטה שיכול לקרות ולפיכך כשאינו עומד מוטה ומוטה בכוונה נמצא עובר על דברי הלל ומתחייב בנפשו אבל בכאן מודים ב"ה שאפ"י בשוכח אם רצה להחמיר על עצמו ולחזור למקומו הרי זה משובח ונמצא שלא עבר על דבריהם ולפיכך מצא ארנקי:

3. משנה מסכת שבת פרק א משנה ט

אמר רבן שמעון בן גמליאל נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס עובד כוכבים שלשה ימים קודם לשבת ...

4. תוספות יום טוב מסכת שבת פרק א משנה ט

[אמר רבן שמעון בן גמליאל נוהגין היו בית אבא וכו' - פי' הר"ב ומחמירין על עצמן כבית שמאי ואין להקשות דבפ"ק דברכות משנה ג' שנינו שנסתכן ר' טרפון על שעבר על דברי בית הלל הכא בשב ואל תעשה שאני. ומיהו אף בקום עשה מצינו דלא מיקרי העברה כההיא דפרק ח' דברכות משנה ז' מי ששכח ולא בירך דבית שמאי אומרים יחזור למקומו ויברך וב"ה אומרים יברך במקום שנזכר ובגמ' [אמרי'] דהוה עובדא דההוא דעביד כבית שמאי ואשכח ארנקי התם נמי כתב הרא"ש דבהא אף ב"ה מודו שטוב לעשות כבית שמאי אלא שלא הטריחוהו ע"כ. וכלומר משא"כ בק"ש דמאי טיבותיה דקורא בהטייה כיון דלב"ה קרא דובשכב לא משמע להו הכי כלל וכלל:]

5. תפארת ישראל - בועז מסכת שבת פרק א

(ח) ואע"ג דהעובר על דברי ב"ה חייב מיתה (כברכות פ"א מ"ג) וא משום דהכא שב ואל תעשה הוא. או כבני הרב המאה"ג מהו' ברוך יצחק שליט"א. שתי' דהכא שאני. דלא מוכחא מלתא דחייש לחומרא דב"ש. דשמא כדי למהר כביסתן הוא עושה. מש"ה שרי. ליתא. דהרי במי ששכח לברך בהמ"ז במקום שאכל (ברכות פ"ח מ"ז) אמרי' התם בגמ' דהאי תלמידא דעבד כב"ש. ואשכח ארנקי. אף דחזרה למקום אכילתו קום ועשה הוא. וגם מוכחא מלתא. דחזור למקומו רק לברך. וכב"ש. ואפ"ה שרי. ונ"ל דמזה מוכח ברא"ש דבכלים לכובס או בחזרה למקום אכילתו גם ב"ה מודו דעדיף טפי. רק שלא הטריחוהו חכמים. משא"כ בהטייה דק"ש. כיון דב"ה לא דרשו קרא דובשכבך דלהוי בהטייה. מה עדיפותא לקרות בהטייה ואדרבה בעמידה עדיף טפי. להעיד מלכות שמים ככל עדות בעמידה:

6. תוספות ר' עקיבא איגר מסכת ברכות פרק א משנה ג

[אות י' בתשו' רמ"א סי' צ"א כתב שאין להקשות מהא דאיתא סוף פרק ח' באכל ושכח ולא ברך דחד עביד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקי ודהבא דשמעינן מיניה דיש להחמיר כב"ש. ד"ל דוקא בדבר שאין בו קולא כלל אבל במקום שיש קצת קולא בדבר כגון לשכב ולקרות ק"ש דעדיף מעומד דהוא יותר דרך כבוד אלא דיצא ג"כ בשכיבה לב"ה ולב"ש דוקא בשכיבה אין להחמיר כב"ש עכ"ל. ולפ"ז יהא הדין דבק"ש של שחרית מותר להחמיר כב"ש לעמוד ולקרות ק"ש כיון דאין בו צד קולא וזה דלא כפסק הש"ע סי' ס"ג דגם בזה מקרי עברינא. ובאמת נפלאותי על מאור עינינו הרמ"א שלא הביא דברי הרא"ש בההיא דאכל ושכח ולא בירך שכתב להדיא

דאפילו ב"ה מודו שטוב יותר לעשות כב"ש אלא דלא הטריחוהו חכמים עכ"ל. אם כן ממילא לק"מ דהתם רשאי להחמיר כב"ש כיון דלב"ה ג"כ טוב יותר לעשות כן משא"כ הכא בק"ש בין דשחרית בין דערבית אין שום מעלייתא לב"ה אם מחמיר כב"ש. וכ"כ התי"ט פ"א מ"ט דשבת ובמ"א סימן הנ"ל. ובזה מיושב ג"כ קושית הבאר שבע סי' כ"א על הרא"ש פ"ב דשבת ע"ש. דיל דגם לר"ע יותר טוב להדליק בפתיחה מחורכת דאין בו שייכות חשש הטייה:

7. שו"ת הרמ"א סימן צא

... ואמרי' פ"ק דברכותנו: ב"ש אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמוד שנאמר בשכבך ובקומך, וב"ה אומרים כל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרךנו, א"כ למה נאמר בשכבך ובקומך בשעה שבני אדם עומדים ובשעה שבני אדם שוכבים. א"ר טרפון אני הייתי בא בדרך והייתי לקרות כדברי ב"ש וסכנתי בעצמי מפני הליסטים, א"ל כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה. ואמרינן התם בגמראנח, רב נחמן בר יצחק אומר העושה כדברי ב"ש חייב מיתה דתנן א"ר טרפון וכו', ופירשו התם התוספות דאפילו במקום דב"ש מחמירים וב"ה מודים דאם עבד כב"ש יצא, אפ"ה אם עשה כדברי ב"ש חייב מיתה.

ואף אין להקשות מהא דאיתא ברכות לענין מי שאכל ושכח לברך חד עבד בשוגג כב"ש ומצא ארנקי דדהבא וחד עבד במזיד כב"ה ואכלו אריה, דשמעינן מיניה דיש להחמיר כב"ש. דא"ל דוקא בדבר שאין בו קולא כלל, אבל במקום שיש קצת קולא בדבר כגון לשכוב ולקרות ק"ש דהא עדיף מעומד דהוא יותר דרך כבוד אלא דלב"ה ג"כ יוצא בשכיבה ולב"ש דוקא בשכיבה אין להחמיר כב"ש, וכ"ש בענין עגון אשה דאין להחמיר ...

8. ספר בניהו בן יהוידע על ברכות דף נג/ב

מה שנאמר מהך דרבי טרפון שהטה לקרות כדברי בית שמאי כדאיתא לעיל דף י"ד, ונראה לי בס"ד התם מוכחא מלתא שעבר על דברי בית הלל, כיון שהיה מהלך בדרך ועמד והטה כדי לקרות, אבל הכא לא מוכח שחזר בשביל הברכה, אלא אולי שכח איזה דבר וחזר להביאו, ושכחה כזו מצויה בעובדי דרכים, ואפילו אם לא נעשה לו הנס ולא היה מוצא ארנקי והיה מברך וחוזר גם כן לא מנכרא מלתא, דאין הכי נמי הוא חזר בשביל ששכח חפץ ולא מצא ונזכר על הברכה ובירך שם, ועוד יש

בזה תירוץ פשוט, דדוקא אם יעשה כבית שמאי משורת הדין בזה יענש שעבר על דברי בית הלל, אך אם הוא יודע ומודה שהדין כבית הלל, ואינו מכווין לעשות כבית שמאי אלא דרך חסידות ותומרא ולא משורת הדין והחיות, אין זה עובר על דברי בית הלל וברוך יהיה, יען שגם בית הלל הם היו בכמה דברים מחמירים על עצמם דוקא לעשות כבית שמאי:

9. חידושי הריטב"א מסכת שבת דף כא עמוד ב

אחד עשה כדברי ב"ש. ואפי' למ"ד שהעושה כדברי ב"ש לא עשה כלום או חייב מיתה כדאיתא בפרק קמא דברכות (י"א א'), שאני הכא שאין מחלוקתם אלא להדור מצוה בעלמא

10. והגית

דאמינא להו אנשאי יונה דדהבא. וקשה איך הותר לו להוציא דבר שקר מפיו¹⁷. וביאר בשלמה משנתו דהנמי בעצמה מיישבת קושיא זו, דמקשינן בתר הכי יומאי שנא יונה, והכי פירושו, מאי שנא יונה דשרי למימר יותר משאר דברים הוא מדבר שקר תרוחק כתיב. ומשני דכנסת ישראל נמשלה ליונה, ורצה לומר דבאמת לא הוציא מפיו דבר שקר ח"ו, רק כונתו היתה לרמוז על מה דאמרינן¹⁸ דמי שאינו זהיר לברך הרי הוא כגחל את כנסת ישראל הקרויה יונה וכדי שלא יוחזק כפרן בעיניהם שלא הבינו כונתו, עשה לו הקדוש ברוך הוא נס שימצא יונה דדהבא.

11. ספר שפתי חכמים- ראש השנה

ג"כ עורר דין נסוה דיעה ונענה נגד הסני (סס ס"י כ"ג): בזחן ר"י ז"ש ונחונני ז"ס עליו סכמוז אוונר והסכיל צמושך הולך. ורנו לדצה, י"חונני י"חונני צנוטריי "תקכ"ח, כוננין "והסכיל" צמושך "הולך. וכשספרתי הדברים לפני רב אחא, הסיף נפרש צורך זה, רישא דקרא התם (צקהלת ז') סחכס ענינו צראשו, פ"י סחכס רואה ונסתלק "צראשו היינו צונה שהתחיל להחניר צדרי כגון צסדרה ובגלגכות לענין טוונאה, וח"כ לא יכול עוד להחניר צדרי הזה צעלנו לענין טריפה אלל לריך נהקל: ר"י עקיצי גמריי אסתפק לי וכי. פ"י לא הים וני טיציבר